

Les cascades

Carles Domingo

Exposarem a la consideració dels lectors de LLENGUA NACIONAL, interessats en aquests apunts sobre hidrònims que anem esgranant, els mots que a casa nostra hem trobat que feien referència a les cascades.

Les cascades, o caigudes dels corrents d'aigua pels estimbals o les costes summament rostes són accidents

El famós salt de Gualba, segons una targeta postal del primer terç del segle XX (*Postals del Montseny*, Carles Albesa).

de la natura dels que despertem més la curiositat. No podem pas dir, tanmateix, que la demanda de noms adients per a designar-los n'hagi generat un elenc nominal gaire profús. En la recopilació que en fem n'hi ha alguns que tenen un ús general i alguns altres que només són usats en algun sector més o menys extens del territori nacional, però que, en la resta de llocs, són potser vocables ben poc usats o, fins i tot, desconeguts. Doncs, la majoria de paraules que tenim per a designar cascada, tant les que pertanyen a la llen-

gua comuna com les d'ús potser merament dialectal, giren a l'entorn d'una mateixa i única idea de «salt» o «sortida enfora, cap al buit». Això, no cal dir-ho, expressat segons derivats paral·lels dels verbs sinònims de què disposem per a indicar la realització d'aquest moviment de l'aigua. Amb tot, aquesta mateixa idea matriu, per a tots els mots del conjunt, confereix per força, no sols coherència a aquest conjunt sinó també intel·ligibilitat a cadascun dels termes que s'hi apleguen, amb facilitats per a les inferències mútues entre els uns i els altres.

La vitalitat i l'ús dels mots

Ens aturarem, més endavant i potser més del compte, en el mot *sallent*, no sols perquè ens és especialment suggestiu, sinó també perquè n'hem pogut arregar més informació. És un arcaisme prestigiós però malaguanyat, ja que ens abelliria que tingués més presència en la llengua d'ara en lloc de la simple supervivència en el camp toponímic a què actualment és relegat.

El mot *cascada*, en canvi, té aspecte ciutadà. No sembla una paraula que hom esperi de sentir en una persona en contacte vital amb el terreny. En la parla pagesa semblen més naturals les expressions *salt* o *saltant d'aigua* per a referir-se a aquests accidents dels cursos d'aigua. De tota manera, *cascada* actualment és un mot ben arrelat, al qual no podem pas posar cap objecció.

Els escriptors renaixentistes vacil·laren entre les formes *cascada* i *cascata*, la segona idèntica a la del mot original italià emmanllevat, *cascata*. Els autors de les primeres guies excursionistes, per exemple, Artur Osona o C.A. Torres, es compliaven a usar *cascata*, potser per defugir una paraula que és igual en català i en castellà. Segons explica Coromines, trobem *cascata* fins i tot en Maragall i, de fet, la balança no es decantà definitivament cap a *cascada* fins que no hi hagué la intervenció del IEC.

La distinció entre «cascada» i «cataracta»

En les lliçons dels vells manuals escolars hom distingia entre *cascada* i *cataracta*, segons la magnitud de la massa d'aigua estimbada i la importància del desnivell vençut. A casa nostra, però, i en general a tot Europa, els saltants d'aigua són més aviat modestos: o bé pel cabal d'aigua precipitat o bé per l'alçada del salt. Els salts d'aigua nostrats són tan sols *cascades*, mentre que les *cataractes* són accidents propis d'altres latituds, on els fenòmens naturals es poden presentar d'una forma realment ingent, als nostres ulls fora mida.

Des del punt de vista de la llengua, cal dir que Verdager féu ús del mot «catarata» en l'*Atlàntida*. El Cant Quint d'aquest poema s'intitula precisament «La catarata» (es refereix a la que es produeix en obrir Hèrcules «a colp de clava» «de Gibraltar lo Freu» i precipitar-se per l'esvoranc la mar Interior). Per una altra part, Marc-Aureli Vila ha cregut convenient poder expressar la distinció sàvia entre petit i gran salt d'aigua, i en l'«Aportació a la terminologia geogràfica catalana» apareix la forma *cataracta*, que no és sinó l'etimològica (en català normatiu reservada per a la coneguda afecció ocular). Val a dir que ni la GEC ni el *Diccionari de geologia* ni tampoc el DIEC enregistren aquesta accepció geogràfica de *cataracta*, a la qual, segons explica Ruai, Coromines no sembla oposar-se, vist que ja era d'ús general al segle XIX i que va ser emprada per Verdager. Segons Marc Aureli Vila, la *cataracta* es diferencia de la *cascada*, no sols pel gran volum d'aigua que s'estimba, sinó també perquè la *cataracta* és més ampla que alta.

Els mots genèrics «salt» i «saltant»

Si l'alçària del graó a vèncer pel doll d'aigua és netament superior a l'amplària que presenta en el caient aquest doll, potser els noms més escaients o més usats en el llenguatge prosaic espontani són *saltant* i *salt*; sovint el segon en la locució aclaridora *salt d'aigua*. En la

llengua antiga devia fer el mateix paper la paraula *sallent*. Fixem-nos que les caigudes d'aigua provocades artificialment per l'enginyeria hidràulica són anomenades simplement *salt* o *saltant*. Per a això *cascada* és un mot, el regust literari del qual fa que hom el vegi impropï per a ser aplicat amb naturalitat per a referir-se a unes manifestacions que no fan sinó pertànyer a una activitat industrial. De fet, en toponímia, els apel·latius genèrics més habituals per al nom de les cascades són *salt* i *saltant*.

En la llengua parlada *saltant* és tant o més vivaç que *salt*; com a genèric toponímic, en canvi, predomina *salt*, llevat, segons el que afirma Coromines, del Berguedà i la muntanya del Solsonès. *Salt* el trobem més o menys per tot arreu. Cascades excelses, que gaudeixen de forma proverbial d'una gran reputació i que són considerades potser com els punts d'interès màxim dels paisatges que presideixen, normalment no són sinó *salts* en la toponímia. Així, per exemple, una caiguda d'aigua tan notable com la que fa la riera procedent de Santa Fe del Montseny, al poble de Gualba, «la de mil veus», que es va estimbant per un terreny esglaonat de cent trenta-tres metres d'alçària, apareix en els mapes simplement com a «salt de Gualba». O també, la bella cascada que coneix tothom, excursionista o pelegrí, que hagi pujat a Núria, no és sinó el «salt del Sastre».

Com a mostra de l'ús indiferenciat que hom fa de *salt* i *saltant*, visitem una altra vegada la riera del salt de Gualba. Poc abans que el referit salt comenci, trobarem l'anomenat gorg Negre; doncs bé, la cascada que alimenta aquest famós habitatge de goges és coneguda com a *saltant*: el saltant del gorg Negre.

Mots derivats de «salt»

Uns altres sinònims de cascada, no tan comuns i de la mateixa família de *salt* i *saltant*, són els derivats de *saltar*, *saltader* i *saltador*.

El sufix *-der* (pronunciat amb *e* oberta i *r* muda) és característic del dialecte pallarès. És el sufix amb el qual els parlars del Pallars resolen els noms derivats de verbs que indiquen el lloc de l'acció verbal. Equival, doncs, al sufix *-dor* del català comú, que compon el segon mot considerat, *saltador*, el qual ja tornem a trobar per a designar saltants a la conca de la Noguera Ribagorçana.

Saltader, però, no es restringeix al Pallars. Coromines l'ha recollit amb el

sentit de 'cascadeta' a Cava (Alt Urgell) i, per part nostra, hem observat un torrent dit dels Saltaders a Estamariu, un poble de la mateixa contrada, si bé el primer sota el Cadí i el segon a tocar d'Andorra i a l'altra banda del Segre; tots dos, però, on confinen les subcomarques del Baridà i l'Urgellet.

Hom recorre també a la variant femenina. Així la tenim enregistrada com a nom de partida, la *Saltadera*, una partida de bosc que fa una marcada caiguda damunt el riu de Manyanet, enfront mateix i a l'altra riba del poble homònim (Pallars Jussà).

Saltador ocorre també amb aquest valor al País Valencià. *L'Onomasticon Cataloniae* el consigna en sengles noms de barrancs a Vistabella del Maestrat (l'Alcalatén) i Beneixama (Alcoià). I en la variant femenina, a Castell de Cabres (Baix Maestrat, a la Tinença de Benifassà), fent de determinatiu del topònim d'un barranc, i a Llucena (l'Alcalatén) fent-ho del d'una lloma («lloma de la Saltadora»).

«Sallent», un derivat del verb llatí «salire»

El verb llatí *salire*, 'sortir', ha originat mots molt importants en gairebé totes les llengües romàniques. És, per exemple, l'ètim dels verbs *salir* (castellà), *salire* (italià) o *sallir* (francès). En català, en canvi, si bé tampoc no es pot dir que no s'hi hagi perpetuat, ho ha fet, però, donant lloc a mots un pèl més modestos que no pas els que hem retret adés, tots termes bàsics de les llengües a què pertanyen. Els representants catalans de *salire* són el verb dialectal *sallir* o *sàller* i el vell apel·latiu genèric *sallent*, procedent del participi de present, *saliente*, en formar part del sintagma *aquam saliente*, que vol dir 'aigua que cau'.

Els etimologistes expliquen la reducció del sintagma en el fet que, fixada la locució en uns indrets peculiars d'una aigua corrent, el nucli del missatge informatiu de l'expressió es concentrava més que res, en la caiguda. Aclarir aleshores que era *d'aigua* es convertia en una redundància, perquè, de quina altra cosa podia ser si es tractava precisament d'un accident d'un corrent d'aigua? *Sallent*, doncs, simplement; amb què ens trobem que el català inicial disposava d'un mot específic per a «salt d'aigua»; específic, si més no, a ulls d'ara.

Val a dir que, seguint Coromines, a les contrades on *sallir* o la forma analògica *sàller* és vigent, o sia, a totes les

contrades catalanes sota administració francesa (on no descartaríem la influència del *sallir* francès en el reforçament de la forma autòctona) i també la Ribagorça, aquest verb és usat sovint en aplicacions referides a l'aigua; per exemple, en el sentit de saltar enfora l'aigua de dintre la terra en una font o bé en el cas de desembocar, si es tracta d'un curs d'aigua («un rec que se'n va a sàller a les Comes», en una frase espigolada en el DECat).

Probablement, en la major part del nostre domini l'opció decidida per *sortir* en lloc de *sallir* deixà *sallent* aïllat, sense mots de la mateixa arrel en el propi camp semàntic per a poder-s'hi referir. D'ací la seva reducció a topònim, si bé

El salt de Sallent (una denominació tautològica) que es despenja des de pla Traver al massís del Puigscalm.

Foto: VINYETA

creiem que dintre el món de l'erudició no es devia perdre del tot la noció del significat de *sallent*; si més no, fou fàcil en aquest món, col·legir-lo.

De tota manera, cal admetre que en el llenguatge corrent *sallent* és un mot en desús, de significat opac, tal com revela la tautologia *salt de Sallent* que trobem ara i adés en el nom de més d'una cascada. Cosa que, tanmateix, no s'oposa al fet que, en la llengua de la gent il·lustrada (il·lustrada, és clar, per l'apregonament en la coneixença del propi país i la seva llengua), hom cone-

gui perfectament la significació de *casca*. Fins i tot, entre les persones més conscienciades, n'hi ha que es dolen de l'acompliment generalitzat de la fossilització de «sallent», tant que no s'hi resignen i intenten de rehabilitar aquest terme i tornar a posar-lo en circulació, com podem veure en la toponímia d'alguns mapes moderns. Cal dir, altrament, que hi ha en això precedents il·lustres en els autors renaixentistes. Així, el diccionari Alcover-Moll fa una citació de l'obra pòstuma de Verdager, *Rondalles*, on apareix aquest mot, i tenim el derivat *sallentí*, probablement de la Garrotxa, que Vayreda aprofità en la seva novel·la *La Punyalada*: [...] «La braó de les aigües sallentines [...]» (citació del diccionari Coromines). *Sallentí*, no cal dir-ho, és també el gentilici dels habitants dels diversos nuclis de població anomenats Sallent.

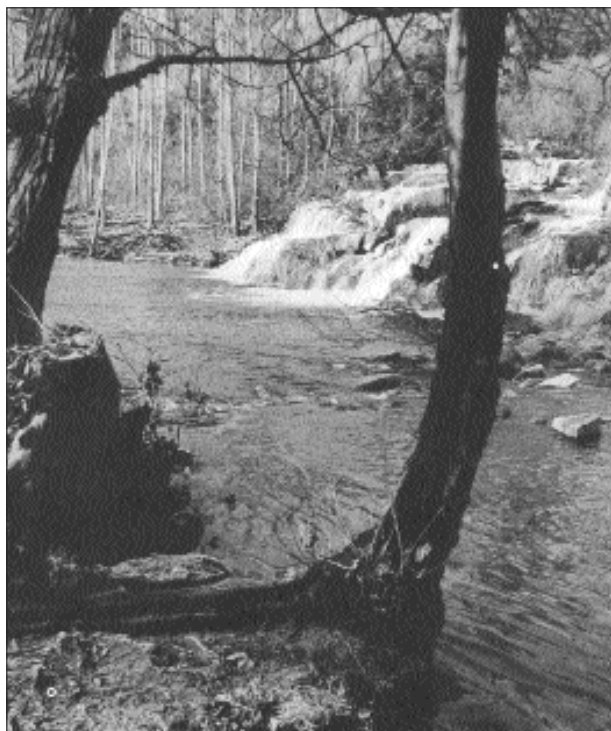
L'extensió del topònim «sallent»

Quant a la presència de *sallent*, estrictament com a topònim, no com a part genèrica d'aquests peculiars noms propis que són els noms de lloc, hem de convenir que és força abundosa, si bé de repartiment irregular. Evidentment, ni el relleu ni la pluviometria de tots els indrets es presten sempre al desenvolupament de cursos d'aigua que es despenjin cascadejant. És un mot sobretot de la Catalunya Vella més interior; però sense que l'hàgim sabut trobar, sorprenentment, a les muntanyes dels Comtats –la Catalunya Nord–, a desgrat de l'ús generalitzat que s'hi fa de *sàller* (cosa que ens referma en la sospita, adés apuntada, que la influència gal·la hi té a veure alguna cosa). Afegim que a la Ribagorça, *sallent* encara es presenta en formes pre-catalanes.

El representant més meridional és Sallent de Xàtiva, poble valencià dels confins de la Costera de Ranes amb la Ribera Alta de Xúquer, situat a la vora del riu Sallent o de Sallent (de vegades escrit Sellent); és un nom que no s'ha de considerar producte de cap trasllat toponímic, ja que l'esmentat riu presenta, si més no, un saltant d'anomenada, entre Xella (a la comarca de parlar de transició de la Canal de Navarrés) i la població indicada; altrament, ja és

esmentat en la crònica de Jaume I (*Onomasticon Cataloniae VII*).

Les poblacions catalanes que es diuen *Sallent* són unes quantes, la representant cabdal de les quals és, sens dubte, la del Bages. Esmentem, a més, com a nuclis de població, fins fa poc almenys encara vius, un Sallent garrotxí, agregat del municipi de Santa Pau, situat a la ribera del riu Ser, que allí cascadeja; el de Castelló (a l'Alt Urgell), actualment despoblat; Sallent d'Organyà, més meridional, en l'antic terme de Montanissell i actualment agregat a Coll de Nargó, que té a la vora un notable saltant del riu de Sallent, riuet afluent del Segre, i finalment, el llogaret del baix Solsonès anomenat el Sallent, del municipi del Pinell de Solsonès, a la vall de la riera de Sallent, les aigües de la qual recull el Llobregós.

Unes «aigües sallentines», que diria Marià Vayreda. Per més que no pertanyen pas a cap curs fluvial de la Garrotxa abrupta, sinó a la riera Major, nascuda al peu del Matagalls.

Cal pensar que el nom de totes aquestes poblacions ve donat per la presència als seus voltants, si no d'una cascada, sí d'un tram fluvial d'aigües particularment embravides, sallentines, que diria Vayreda. És a dir, un tram on l'aigua es posa a circular d'una manera rabent, saltant si cal per sobre les pedres que li barren el pas per mor de l'embranchida que porta per un augment sobtat del pendent de la llera. Desconeixem, per exemple, l'existència de cap cascada en el terme de Sallent de Llobregat; l'aigua del riu, però, quan hi passa pel costat, no ho fa pas plàci-

dament, sinó una mica com hem intentat de caracteritzar suara. Sembla talment com si *sallent* no designés tan sols l'accident puntual que és una única cascada, sinó també qualsevol tram fluvial abrupte on l'aigua baixi a borbolls o, fins i tot, vagi caient sense parar per un seguit ininterromput de saltants i que, per tant, *sallent* es pogués aplicar també en la denominació dels trams fluvials que hom diu modernament que són d'*aigües braves*, adients per a practicar-hi esports d'aventura. Així, el mot *sallent* sembla que es pot aplicar, potser, tant o més que a una cascada simple (formada amb un sol element: un únic salt), a una que en podríem dir composta, car en seria una successió que tindria lloc en un tram de riu relativament curt. Per extensió, qualsevol tram de curs fluvial sobtadament d'aigües tumultuoses podria ser així mateix un *sallent*.

Una de les atraccions turístiques que Caldes de Boí ofereix al foraster que hi va a prendre les aigües o, simplement, o a fer-hi una mica de repòs, és la cascada grandiosa que es troba un poc abans d'arribar al balneari. Doncs bé, el nom genuí d'aquesta cascada és «la Sallent», com diu Coromines. Val a dir que és un saltant realment espectacular, ja que s'hi despenja el riu afluent de la Noguera de Tor, que recull tot el gavadal d'aigua que es congria en l'extensa doble conca (rica en neus i congestes, i amb estanys arreu) que s'obre sota un tros llarg de la carena que separa la Vall de Boí de la vall de Barrovés. Aquesta és una carena que es manté sempre al voltant d'una alçària de 3.000 m, i encara els ultrapassa en algun dels seus pics.

No creiem pas que l'ús universal de *sallent* per al nom d'aquesta cascada, per part dels habitants de la contrada, impliqui en aquests que en coneguin el significat, cosa que obriria la possibilitat de reconèixer en aquest mot la categoria de nom comú, amb què fóra aleshores estrany que no s'hi tornés a recórrer per a denominar cap altre dels innombrables salts d'aigua de la vall. Però això no s'esdevé en cap de la seva mateixa rodalia. Així, per exemple, no gaire més amunt de *la Sallent*, al paratge de *Llubriquet*, hi ha un saltant que és anomenat *salt de Llubriquet*,

és a dir, amb un nom la part genèrica del qual no és sinó el *salt* habitual.

Cal suposar, doncs, que el significat *sallent* s'ha perpetuat més enllà de l'esvaïment en els mateixos usuaris del seu significat, potser a causa, precisament, de l'aparatositat excepcional d'aquesta cascada concreta. Per bé que no cal pas pensar a atribuir-ho al pintoresquisme ni a l'estètica de l'indret, valors que no es pot pas esperar que cospessin els ulls de l'home antic.

Una altra particularitat notable d'aquest topònim, o pre-topònim, és la presència de l'article femení, cosa que n'evidencia el primitivisme. En efecte, es manté el gènere de l'ètim, la locució llatina *aquam saliente*. L'elisió del mot *aquam* en el trànsit devers el romanç no comportà la pèrdua del gènere femení de la locució, pèrdua que sí que s'esdevingué en aquest mot en la resta del territori.

Per una altra banda, aquesta companyia constant de l'article determinat —aquesta afixació gairebé— que individualitza l'objecte designat pel substantiu (car la designació s'adreça vers un exemplar concret) no deu ser sinó el primer pas de la conversió d'un nom comú en nom propi. Un procés que s'esdevindria quan *sallent* encara tenia sentit i en el qual podríem considerar que es deuria transformar en el que alguns, com el mateix Coromines, en diuen un pre-topònim. Cal donar per consumat el procés vers la reducció a un únic destinatari, per definició, del nom propi quan *sallent* perd la intel·ligibilitat; aleshores *la sallent* ja és plenament un topònim.

S'ha de convenir, tanmateix, que *sallent* devia arrelar molt a la Ribagorça, perquè el mateix sinònim *saltant* hi resulta contaminat. En efecte, *saltant* hi apareix segons la forma híbrida *sallant* (o *sellant*), variant de la qual Coromines afirma que n'hi ha, o fins fa poc n'hi havia, un ús lliure, en aquesta comarca. Altrament, en reporta un topònim on actua com a apel·latiu genèric, el *sallant de les Verdures*, recollit a l'indret ara despoblat d'Isclès de Cornudella, que formava part del municipi de Cornudella, adscrit modernament al terme d'Areny de Noguera (Alta Ribagorça).

L'intent de reintroduir el mot «sallent», bé com a topònim, bé com a mot genèric

Val a dir, però, que la reducció gairebé absoluta de manta comarca interior a territori tan sols bo per a segones residències, comporta la pèrdua accelerada de molts dels trets dialectals de la llengua d'aquests llocs, incloent-hi termes peculiars per a anomenar fenòmens naturals que potser en altres punts no tenen nom. Potser arribarà un moment que, d'aquests mots, sols en perviuran aquells que hagin tingut la sort d'ingressar en l'elenc toponímic de la contrada; sempre, però, que, en cartografiar-los, hom els hagi pres en consideració, és a dir, que se n'hagi deixat testimoni escrit.

El sallent de la Coromina, un dels sallents dels cingles de Falgars d'En Bas (Collsacabra). Foto: VINYETA

Per això pensem que és bona i digna de lloança i de tot encoratjament la temptativa que fan alguns dels nostres publicistes en temes geogràfics, de tornar a donar plena vigència a aquells mots genuïnament catalans; ara, però, extingits en la parla viva. Es troben, per exemple, en aquest cas, paraules com *quer* o *calma* i, sens dubte, *sallent*. Sobre aquest intent de reintroduir

sallent en la llengua viva, si més no, en la d'un cert nivell o, almenys, en el llenguatge tècnic de les ciències de la terra, en podem adduir unes mostres espigolades en la consulta a la *Gran geografia comarcal de Catalunya* i a material cartogràfic de publicació recent. Es tracta curiosament d'uniques mostres on el genèric o el topònim *sallent* s'aplica a unes cascades que ofereixen, si més no, un punt en comú. En efecte, totes són sallents que es despengen per una cinglera que limita, potser mig cenyint-lo, un altiplà, i cal dir que el curs fluvial en què es troben és sempre un dels que evacuen les aigües d'aquest altiplà.

Concretant, ens referirem a un *sallent* dels cingles de Capolat, i a uns altres de situats en els baixants d'aigües del Collsacabra cap a la Vall d'en Bas.

El primer cas és pròpiament un topònim i el constitueix el salt d'aigua, consignat simplement com *el Sallent* en el mapa 105 (Navès, Montmajor, Viver) de l'*Atlas topogràfic de Catalunya*, vol III, en el qual la *rasa del Salt* salva els cingles de Capolat. Aquests cingles dominen tot el baix Berguedà i són en el límit nord del terme d'Espunyola¹.

El segon cas de conservació o reintroducció de *sallent* es troba en la monografia que Antoni Pladevall fa del Collsacabra en la *Gran geografia comarcal de Catalunya* i també en el mapa topogràfic excursionista, fet a escala 1:25.000, de la mateixa contrada, aparegut no fa gaire (maig 2001). Seguirem, però, aquest darrer per referir-nos a aquestes cascades, per la visió de conjunt més immediata que un mapa ens pot proporcionar.

La zona que s'hi cartografia, la subcomarca del Collsacabra (al límit entre Osona i la Garrotxa), és un altiplà que, per la banda del migjorn i de llevant, és interromput bruscament per una gran cinglera gairebé contínua. Els cursos d'aigua que drenen l'altiplà, en arribar al cingle, naturalment s'hi deixen caure, tot originant-hi, sobretot en temps en què els torrents i les rieres van plens, un gran nombre de sallents més o menys intermitents. La majoria d'aquests escorrancs són enca-

1. Cal dir que per aquests verals hi ha més d'un cas d'arcaisme en la toponímia. Així, per exemple, ben a prop d'aquest *Sallent*, de fet sota seu, hi ha el poblet del Cint (és a dir, *el cingle*). Hi ha un cas no gaire lluny on aquest mot *cint* és tractat encara com a nom comú: *els cints del Mas Blanc*, unes roques encinglerades que hi ha entaforades dins l'afrau del curs superior de l'aigua de Valls, ja enmig, doncs, i de ple, del muntanyam pre-pirinenc. Esmentem encara l'*aigua Fova*, un torrentet que hi ha també prop d'aquesta cascada: fova és una variant de *Fòvia* o *fòvea*, l'ètim de bòfia, el nom de la cova o la contrada en qüestió.

rats cap a migjorn, és a dir, cap a les Guilleries: acorruen, doncs, les aigües cap al Ter; però n'hi ha uns quants dels encarriats cap a llevant que desaigüen al Fluvià (de fet, no en són sinó la capçalera): són els cursos d'aigua que l'escorren de la porció de l'altiplà que constitueix el veral de Falgars d'en Bas i de Sant Miquel de Castelló. Doncs es dona el cas que, en tots aquests sallents de la cinglera de Falgars menys un, l'apel·latiu genèric de la típica denominació binària que presenten és invariablement *sallent*, el sallent del Grau o el de la Coromina, per exemple. Certament, aquest és un cas més aviat singular, perquè la resta de cascades de la zona no són conegudes sinó com a *salts* o *saltants*. Fins i tot no hi manca la coneguda tautologia *salt de Sallent*, que indica incomprensió del significat del mot *sallent*. Fora que en els dos saltants que hi coneixem així anomenats, el nom de Sallent faci referència, més que res, a la casa amb aquest nom que, tant l'un com l'altre, tenen ben a prop. Són els salts d'aigua que hi ha, l'un sota el poble de Rupit, i l'altre, a la capçalera del Gurn, la riera afluent del Fluvià (que baixa del coll de Siuret, sota el Puig-sacalm), i damunt del poble de Sant Privat d'En Bas. Val a dir que l'*Atlas topogràfic de Catalunya*, anomena el primer salt, el de Rupit, simplement com *el Sallent*.

La tautologia salt de Sallent

Sobre aquesta duplicació tautològica que en aquest cas expressa la incomprensió del significat antic de la llengua i, per això, hom hi juxtaposa el mot que ara vol dir el mateix, Moreu-Rey adverteix que existeix també en triplicació tot esmentant un saltant del Salt de Sallent. Aquí tanmateix, pensem que no es pot descartar que el mot *salt* no es refereixi a cascada sinó a *estimball*, la paret vertical del relleu per on es despenja la cascada. De fet, hi ha més d'un cingle que és conegut metafòricament com a salt, amb aigua o sense, com el *salt de la Cabra*, a la mola de Lord, a Sant Llorenç de Morunys.

Els antecessors del mot «sallent»: «saliente» i «sallente»

En el món de la toponímia, hi perduren intactes alguns dels antecessors pre-catalans del mot *sallent*. De fet, són relíquies d'estats anteriors del

mot, que s'han conservat perquè s'escaigué que donaren nom a indrets que després esdevingueren perifèrics i, per tant, més proclius a mantenir immutables les velles denominacions.

Els predecessors a què ens referim són la mateixa forma de l'ètim *saliente*, i el pas intermedi *sallente*. Es troben al Pallars més recòndit, generalment en punts extrems de les valls que s'endinsen en el nucli més poc accessible del seu muntanyam cabdal. Ara han passat a ser solament noms de paratges, ja que no es fan servir per a anomenar cap salt d'aigua en concret; són uns indrets, però, que se solen particularitzar per la presència d'alguna cascada o, si més no, d'aigua atormentada.

Eth Pish (el pix), simplement, a la vall de Varradós, a la Vall d'Aran Foto: DOMINGO

Hi ha, amb tot, el cas una mica especial de *saliente*, perquè, l'únic punt que sabem que anomena és un pic, el Montsaliente, un dels pics cabdals de la serra que separa la vall d'Espot de la vall de la Bonaigua. En aquest cas, caldrà anar a cercar el sallent en els indrets que es troben immediatament a sota: a la conca d'Abellers, pel cantó del parc natural de Sant Maurici, o a la vall de Cabanes, per la part de la Bonaigua. Val a dir que, tant per l'un costat com per l'altre, això no és difícil de trobar.

Quant a *Sallente*, Coromines en reporta tres casos que no són sinó valls suspeses. O, si més no, hi tenen rela-

ció. Els geògrafs coneixen amb aquesta denominació les valls secundàries d'origen glacial que desemboquen en una de principal més fonda, i que presenten, en acabar, doncs, un esglaó abrupte, sovint marcat per una cascada.

Dos d'aquests *Sallentes* són a l'esquerra de la Noguera Pallaresa, i l'altre, a la dreta. Dels dos primers, un és el que hi ha al capdamunt de la vall d'un afluent del riu de Broate. En l'*Atlas topogràfic català* figura amb la variant *Sellente*, que és amb la que designa el mateix riu i un coll i unes canals d'un dels vessants de l'indret.

L'altre *Sallente*, diguem oriental, és a la vall del riu d'Unarre, que conflueix a la Noguera, en la vall d'Àneu. Ara és tan sols, també, el nom d'un indret; sota seu, però, diu Coromines, hi ha la cascada que és coneguda com el *Pixal de la Maleda*.

Tenim finalment el *sallente* situat a la dreta de l'eix fluvial de la comarca, que és fonamentalment una conca amb un pla enmig, el pla de Sallente, el qual forma part de la capçalera del Flamicell, al terme de la Torre de Cabdella. El pla ara és ocupat per un embassament. El riu que hi baixa, ho fa precipitant-se pel *salt de Sallente*.

La «cua de cavall», introduïda durant el Romanticisme

Des que els romàntics imposaren una nova visió del paisatge, fixant l'atenció en els indrets on les forces de la natura s'exhibeixen amb més potència i llibertat, els salts d'aigua es convertiren en un dels espectacles més preuats entre els que el món natural podia oferir, i, doncs, en un objectiu per a les visites dels excursionistes o dels curiosos, sensibilitzats i atrets per la manifestació d'unes obscures però excitants forces tel·lúriques, que esfereixen i, per això mateix, captiven.

Arran d'aquest canvi en la percepció del paisatge, devia sorgir i proliferar la denominació *cua de cavall* per a les cascades més vistoses. Probablement, fins i tot, algun saltant amb algun nom secular el devia perdre a fi d'adoptar aquest altre, més aviat banal, que els promotors del turisme incipient devien considerar més fi i elegant, o sia, més comercial. Coromines ens reporta un d'aquests intents de substitució –no cal dir que blasmant-

lo— en parlar precisament de *la Sallent*, és a dir, la cascada que hi ha a prop del balneari de Caldes de Boí, a la qual ens hem referit abans. Diu que «els bàrbars, rics de nou, i els explotadors dels balnearis, oculten aquest nom» (el de *Sallent*) «venerable per mil·lenari i tan significatiu... I imposen la imitació estrangera *cua de cavall*».

Val a dir que hem trobat una denominació anàloga, però, pel que sembla, autòctona per a *cascada*. La diferència rau en el fet que la metàfora nostrada puntualitza que el gros doll compacte d'aigua que cau suggereix una cua crinada d'euga i no pas la d'un company seu mascle. Com a mostra d'això podem adduir una de les cascades del Collsacabra, del grup de les que baixen de Falgars d'En Bas, que es diu precisament així: *La Cua d'Euga* (val a dir, l'única entre totes, el nom de la qual no es treu sinó per referència a ella mateixa).

Ens aventuràrem a esmentar-ne un altre cas que anotàrem del massís de Montgrí, al Baix Empordà, si no fos que se'ns n'ha extraviat la referència exacta. Es tracta d'un còrrec anomenat de *la Cua d'Euga*, probablement a causa d'algun salt d'aigua que es deu fer en el curs del corrent, quan aquest en porta.

«Pixal» i «pix», sinònims poc coneguts de «cascada»

Ens manca considerar unes poques paraules més, usades com a sinònimes de *cascada*, menys sortoses a accedir a la llengua general actual, si bé encara en algun lloc hi deu haver qui les recorda i, potser fins i tot, les continua fent servir en aquesta accepció. Si més no, són presents en aquests llocs com a genèrics toponímics intel·ligibles.

Podríem esmentar en primer lloc d'aquest grup de mots, o d'accepcions de mots, poc coneguts o inusuals, els termes *pixal* i *pix*, més que més per l'aspecte insòlit o pintoresc que ofereixen a l'ull de molta gent. S'ha de convenir que aquests són uns termes que presenten, en ells mateixos, una incompatibilitat de principi per a poder ser admesos en una llengua comuna, que es vol correcta i de bon to, a fi que sigui acceptable per tothom, i, per tant, discreta, si no púdica. Si més no, hi deu haver qui seria reticent a deixar que hi prosperessin.

I és que són uns mots que no poden pas amagar que han sorgit de la

fàcil comparació de determinats salts d'aigua amb el raig que fa l'orina en la micció. Sobretot si el raig d'aigua que cau és prim, més llarg que no pas ample. Aquests mots no escauen pas, per exemple, a la caiguda de l'aigua per damunt d'una resclosa entravesada per tota l'amplada d'un riu. En canvi, segons Corominas, també poden fer referència a «devessalls petits i locals». En aquest sentit hi ha, així mateix, a Penàguila, a l'Alcoià, els llocs anomenats *pixadors* («pixaors»), dits així perquè hi raja o traspua aigua, i no deuen ser sinó els *degotalles* d'altres contrades.

De fet, però, tan sols hi ha dos d'aquests derivats que hom veu enregistrats en els reculls lexicogràfics per

LA CASCADA DE LUTOUR

¿Veus, endins la selva obscura,
una tofa de blancura
bellugant-se entre els avets?

Ella és, que va atansant-se
sota penjolls i collarets.
Mira-la com ja s'avança.

¿No la veus que ve, que dansa
tota nua, tota blanca,
tota sola entre els avets?

Ja és aquí; i s'adreça al caire
del penyal i es llença al fons:
la corona li va en l'aire
collarets de caire en caire
desgranant-se a rodalons.

I ella canta i salta i grua
per damunt la roca crua;
tota blanca, tota nua,
tota escuma avall al fons.
Ja és al fons i estira els braços,
i després obre els ulls verds.

Mira al cel. . . . .

Joan Maragall

haver esdevingut gairebé simples referents denotatius de *salt d'aigua*, gràcies a la pèrdua consegüent del valor connotatiu inicial. Val a dir que es tracta de dos mots d'ús merament local i, si filem prim, tan sols en un dels dos es troba el significat ple de *cascada* en la nostra llengua. Aquest és el mot *pixal*, 'cascada en forma de rajolí' a la Vall de Cardós, i l'altre és *pix*, que en la península del cap de Creus indica un petit salt d'aigua en una cala. Un *pix* o *pis*, en canvi, en gascó i, en general, en occità, pot ésser una gran cascada.

A la Vall d'Aran, per exemple, a la vall de Varradòs (a l'antic terme d'Arròs i Vila) n'hi ha una de cèlebre anomenada simplement *eth Pish*. El nom genuí de la cascada de Lutour (o de

Cauterés) al Bearn, cantada per Maragall és *Pix de Lutour*.

Com ja deveu haver suposat, el català no té pas l'exclusiva en l'aprofitament de la metàfora adés esmentada per a emmanllevar mots per a la designació dels salts d'aigua. Coromines ho fa ben explícit retraient casos no sols assignables al català o al gascó, sinó també a altres dialectes occitans, a l'aragonès, a dialectes itàlics del nord i al reto-romànic.

En l'ús purament metafòric, la llista a fer de topònims que s'hi emparen seria interminable. Esmentem només com a exemple en el cas català *la Pixarada del Diable*, el nom d'una canal o barranquet que es llança des de les altures de la serra d'Ares al fons de la vall del Segre, en el congost de Trespunts, un indret que per a uns ulls antics devia inspirar realment basarda. Aquest congost és el que comunica la Ribera de la Seu amb la d'Organyà, a l'Alt Urgell.

Els derivats de «botir» i «botar»

Un altre grup d'aquests mots no gaire coneguts i que poden estar per *cascada* és format pels derivats conjunts de *botir* i *botar*. Aquests dos verbs, formalment tan semblants, no són pas sinònims: expressen conceptes evidentment distints, però no pas antitètics. De fet, els significats respectius són connectables. Si en omplir un recipient el *botim desmesuradament d'alguna cosa*, arriba un moment que el recipient ja no en pot admetre més, i aquella cosa *bota* enfora, és a dir, potser fent un salt, en surt.

Doncs aquests dos mots originen un seguit de derivats híbrids que presenten, en més o menys grau, la connexió de llurs significats primaris, i algun d'aquests derivats es decanta francament devers l'aplicació als salts d'aigua, si més no en determinats indrets de les contrades on són usats.

Tenim així, que d'una idea d'emmagatzemament d'aigua fins al botiment (que té lloc en una bassa o dipòsit a cel obert o, per mitjà d'una resclosa, en un corrent d'aigua) es passa al forat per on en sobreix o bé al sobreeiximent directe saltant per sobre la resclosa o assut, i d'ací, al corrent impetuós d'aigua que s'hi pot originar, tant en un cas com en l'altre. En aquest darrer trànsit, el mot es pot independitzar del procés esmentat i ésser contemplat simplement com un mer sinònim, potser superflu, de *cascada*.

El sentit de 'dipòsit' és expressat sobretot pels mots *botàs* i *botera*. El primer és propi del Conflent, del Vallespir, de la Cerdanya i del Capcir, i també del Ripollès i de l'Alt Urgell. Tant pot significar el dipòsit com l'avinguda de l'aigua i, en algun punt de la Cerdanya, el saltant de la resclosa d'una peixera (o retenció d'aigua en un curs fluvial per obra artificial).

Botera té més aviat sentit de 'dipòsit' i n'hi ha testimoniatge toponímic ben a prop de Barcelona, a Sant Feliu de Codines. La carretera que des d'aquest poble puja cap a Moià, una mica abans d'arribar a coll de Poses (on comença el Moianès), travessa el pla de la Botera, tot passant pel costat de la font del mateix nom.

Les paraules d'aquest grup de derivats de *botir* i *botar* on podem trobar el significat ple de 'cascada' són *boter* (amb *boterot*), *boteral* i *botern*.

El *Diccionari de geologia*, dirigit per Oriol Riba, dona entrada a *boter* com a sinònim de 'cascada' i ens ennova que n'hi ha constància d'ús a Oliana, a l'Urgell, a la Noguera i al Pallars Jussà. Coromines, per contra, en referir-s'hi, només en dona exemples pallaresos, com si no atorgués a aquest mot tanta extensió territorial. Altrament, afirma que a la Vall d'Àssua, a Llessui, és encara una 'peixera', però a la vall veïna, a la Vall Fosca (o més exactament, a l'alta vall de Cabdella) ja és el saltant «que salta d'un lloc així o fins d'un gros estany», sobretot en el derivat *boterot*. Són, però, encara de la Vall d'Àssua les cascades conegudes com el «boter des Gaverners» i el «boter des Corralissos», topònims que hem avalat personalment i que es troben on hi ha el tram inicial del riu de Berasti, més amunt de les bordes de Llessui. Així mateix, aquests *boters* són uns saltants, la formació dels quals no es deu pas a cap eixida d'aigua d'uns estanys, sinó que s'han originat per un simple desnivellament sobtat del jac per on s'escola el corrent d'aigua.

En el mateix cas veiem, adduït per Coromines, *lo boter del Sallent* (un altre cas de tautologia), una cascada que es veu des de Cabdella i que salta des de les altures de Fitero fins al fons de la ribera de Filià.

No hem sabut localitzar, en canvi, l'altre exemple aportat també per Coromines de la Vall Fosca, «el barranc

del Boter de l'Espasa», que diu que es troba al costat del pla de Sallente. Tanmateix, pel nom que determina *boter*, conjecturem que es deu trobar al vessant est del pic de l'Espasa, un vessant molt rost (de fet una pala amb esqueis²) on, ultra això, no hi ha pas tampoc possibilitat perquè s'hi faci cap estany. Per bé que hem de convenir que la construcció de l'embassada de Sallente deu haver alterat la morfologia de l'indret i el sudit barranc en deu haver resultat afectat.

El derivat *boteral*, en el sentit de 'saltant en un riu o rierol', és propi sobretot de les valls Ferrera, de Cardós i d'Àneu, al Pallars Sobirà. Més avall, però sense moure'ns de la mateixa comarca, a la Vall d'Àssua, connota, més aviat, intervenció humana i així el solem trobar per a denominar salts d'aigua en obres de regatge. Això mateix és conegut amb el nom de *botanal* a les valls esmentades.

Botern, en el sentit de salt d'aigua natural (un salt, però, més o menys intermitent), el tenim a les valls d'Hostoles i de la riera de Llèmena, és a dir, entre la Selva i el Gironès. Així, per exemple, als cingles de Sant Roc, que es troben sobre Amer, a l'entrada de la Vall de Llèmena, hi ha, segons Coromines, la *Canal del Botern*, que es diu així perquè s'hi fa una cascada en temps de pluja.

De fet, l'il·lustre filòleg diu que *botern* es pot trobar amb aquest valor per totes les terres del bisbat de Girona. Val a dir que reapareix a ponent i a migjorn, per l'Urgell, pel Matarranya i pel País Valencià en general, sobretot pel Maestrat. No amb el mateix significat però, car llavors esdevé tan sols 'forat per on s'escapa aigua' o, com a màxim, 'esvoranc que fa l'aigua esbotzant una riba o marge'.

«Carant», un sinònim format per metonímia

Comentarem ara el cas d'un mot que, en alguna part del territori que el té com a propi, ha esdevingut sinònim de *cascada* per metonímia.

Pels verals del Pallars, especialment del Jussà (i amb l'afegit d'alguna contrada adjacent), existeix una paraula específica per a anomenar els barranquets pedregosos i rostos amb presència d'aigua: *carant*. No sempre les formacions topogràfiques que en duen el

nom mantenen simultàniament o d'una forma ben explícita la totalitat dels requisits esmentats; l'aigua, però, no deixa de ser-hi considerada mai.

L'aigua que s'hi reclus o la que hi salta, o, en definitiva, l'aigua com sia, mai no hi manca. Tant és així que no rarament el mot *carant* esdevé talment un genèric d'hidrònims, com és per cas a Claret (poble actualment del municipi de Tremp), on, segons ens informa Jordi Mir, el recopil·lador dels seus noms de lloc, per *carant* entenem simplement un *gorg*. O bé quan aquest mot és interpretat en altres indrets (almenys en els topònims) més que res com un genèric que hi està per *cascada*. Així, per exemple, tenim notícia de dos salts d'aigua que hi ha per les barranques que baixen per la dreta a la Noguera Pallaresa entre el castell de Mur i el sud del terme de Talarn, el nom dels quals és respectivament *carant del Duc* i *carant de les Bruixes*.

«Cadireta» i «fall»

Finalment hi ha dues paraules més per *cascada*: l'una, un arcaisme en aquest ús, *cadireta*, i l'altra, *fall*, un mot fantasma, segons Coromines.

Cadireta, que encara és vigent amb el significat de 'comporta de rec' (el representant rústec de l'obra d'enginyeria que és el *cadiral*, 'comporta d'un canal o d'una resclosa'), en el català medieval sembla servir el doble sentit que tenia l'ètim llatí *cataracta*, de *resclosa* però també de *cascada*. No veiem gaire clar, però, que aquest segon valor es trobi, segons remarca Balari, i Coromines ho comparteix plenament, en la frase: «E les cadiretes o finestres del cel són obertes i feta és pluja ('pluja') sobre la terra» amb què la traducció catalana de la Bíblia del segle XV que posseeix la Biblioteca Nacional de París, tradueix *et cataractes coeli apartae sunt* del pasatge de la Vulgata corresponent al diluvi. Hi veiem més el valor actual de *comporta*, talment com fa la versió del 1969 del mateix pasatge feta pels monjos de Montserrat: «s'obriren les rescloses del cel».

Sí, en canvi, que deu tenir, sens dubte, el sentit de 'salt d'aigua en un riu' el primer testimoni que en tenim, que és del segle XIII i fa referència a un indret de Santa Eugènia de Ter, poble que actualment pertany al municipi de Girona. Altrament, un testimoni d'a-

2. És a dir, un vessant molt inclinat i llis amb sortints rocósos cantelluts.

quest ús arcaic de *cadireta*, Coromines el creu trobar en el topònim *el puig de les Cadiretes*, la grossa muntanya que hi ha entre Tossa de Mar i Castell d'Aro, a la Costa Brava, la qual es deu dir així pels «petits saltants naturals» –cadireta antigament– que hi «baixen per tots els pendents».

Conclouríem, doncs, que fóra millor considerar extingida la sinonímia antiga de *cadireta* amb *casçada*. Trobem, en canvi, ben escaient l'extensió del significat primordial de *resclosa*. És una accepció que aparegué en la GEC, com a terme de la ciència geomorfològica, recollida pel DLC i beneïda per Oriol Riba en el *Diccionari de geologia*: «resclosa natural d'un curs d'aigua formada per l'aflorament transversal de roques resistents».

Advertim que la *cadireta* de què ara hem fet qüestió no té res a veure amb el diminutiu de *cadira*. Són paraules que han esdevingut homònimes, però sense tenir cap origen comú.

Sobre *fall* (pronunciat *fa*) resumirem el que en vam dir, seguint bàsicament Coromines, en el nostre recull *El nom de les formes del relleu*. El significat propi de *fall* és el de trenc o esquerda del terreny, una accepció que en el català pre-literari havia tingut gran extensió i que encara subsisteix en el ribagorçà. Per un *fall* òbviament s'hi pot despenjar l'aigua d'un rierol, però això no vol dir que sigui obligat que ho faci. No equival, doncs, a saltant d'aigua, sinó més aviat a penya-segat de cinglera.

La desviació de sentit cap a *casçada* ha gaudit o encara gaudeix d'una certa popularitat, en part potser per la fama de les cascades de Sant Miquel del Fai, un indret fàcilment accessible des de Barcelona i a tocar d'un poble de balnearis com és Caldes de Montbui; i en part també per mor de l'ús que en van fer més o menys ocasionalment escriptors tan notables com Raimon Casellas o el mateix Maragall.◆

100 % de la comunicació en català

